

Drets humans, pau i seguretat

VICENÇ FISAS ARMENGOL

Universitat Autònoma de Barcelona

Durant molts anys, i com a derivació de la guerra freda, els interessos geopolítics d'algunes potències i altres factors econòmics i polítics sorgits a l'interior dels estats, el concepte de seguretat ha estat dominat (o segrestat) per la seua expressió militar, i més concretament, pel seu component armamentista, de tal manera que durant dècades, en molts països es va crear la ficció que com més acumulació d'armaments i força militar, un país o una aliança de països podrien obtenir major seguretat.

El cert és, tanmateix, que aqueixa antiga concepció de la seguretat basada en la força i l'amenaça, no ha resolt cap dels greus problemes que han hagut d'afrontar els països o la mateixa Humanitat i, en canvi, ha augmentat la desconfiança entre les nacions i els pobles, i ha permès que el món dedique sumes astronòmiques per a produir i exportar armaments, desviant els recursos econòmics i humans que es necessitaven per a fer front a aquests problemes. Aqueixa deformada concepció de la seguretat no només no ha impedit la multiplicació dels conflictes i de les guerres, sinó que ha possibilitat que aquestes foren més cruels, més letals i de major durada.

Als anys 80, no cal anar-hi més lluny, el món va gastar una mitjana de 950.000 milions de dòlars anuals en assumptes militars (uns 2.600 milions de dòlars diaris), una xifra que és superior al PIB de tot el continent llatinoamericà i que triplica el PIB de tot el continent africà. Aquesta aclaparadora quantitat de diners es va gastar per comprar armaments i per mantenir els 28 milions de soldats en actiu, però en cap cas pot afirmar-se que servira per a donar major seguretat al planeta. Des de 1990, les despeses militars mundials estan descendant progressivament, però encara suposen xifres astronòmiques, de l'ordre dels 750.000-800.000 milions de dòlars anuals, és a dir, més de 2.000 milions de dòlars diaris. Afortunadament per a tots, en els últims anys s'ha iniciat una profunda revisió d'aquestes polítiques (o patologies) de seguretat, tant en els fòrums internacionals com en les instàncies nacionals que poden decidir sobre aquests temes, i s'ha arribat a un consens sobre el marc conceptual que ha de presidir qualsevol plantejament nacional o regional de política de defensa i seguretat. D'aqueix marc, que té els seus orígens en les propostes de «seguretat compartida» formulades per la Comissió Palme a finals dels anys setanta, destaquen uns pocs elements que constitueixen les bases sobre les quals s'haurà d'edificar tota política de seguretat que vulga enfocar amb èxit el canvi de segle i de mil·lenni: la prevenció dels conflictes, la transparència, les mesures de confiança, el caràcter no ofensiu de les forces i de la doctrina, la desmobilització, el desarmament i la seguretat ecològica. Tots aquests plantejaments s'han desenvolupat a partir del convenciment que són factors polítics, econòmics, demogràfics i mediambientals, a més dels excessos militaristes, els que estan realment provocant inseguretat a escala regional o planetària, i que aquests problemes no tenen solució mitjançant els clàssics instruments de la seguretat militar. El desafiament, per tant, és de precedir a una progressiva desmilitarització de la seguretat, per a acostar-la als autèntics factors que originen inseguretat i violència i per a tractar-los amb nous mitjans no militars.

Quan parlem de desmilitarització, evidentment, ens referim a un procés global que ha d'incidir profundament en tots els nivells de la societat, i no sols en determinades organitzacions dels estats, i en especial quan constatem la tendència de privatitzar cada vegada més la seguretat i la violència, ja sia mitjançant guàrdies privats de seguretat, la proliferació d'armes curtes entre la població, o la multiplicació de grups paramilitars i d'autodefensa, factors aquests que estan desenvolupant una autèntica cultura de la violència, incompatibles amb el plantejament de la nova seguretat humana.

Per a resumir el canvi de paradigma que està produint-se en les polítiques de seguretat, expose a continuació alguns dels principis que en les últimes dècades sostingueren el vell model de seguretat, comparant-los amb els que actualment estan configurant els nous models de seguretat:

VELL MODEL DE SEGURETAT	NOU MODEL DE SEGURETAT
acumulació continuada d'armaments	desarmament
caràcter ofensiu de les doctrines i dels armaments	defensa no ofensiva i no provocativa
dissuasió	apaivagament
intervencionisme	Forces de Manteniment de la Pau prevenció de conflictes
militarització de la ciència	desmilitarització
foment de la indústria armamentista	conversió de la indústria
descontrol del comerç d'armament	control i transparència del comerç
proliferació d'armes nuclears	desarmament nuclear
creació d'imatges d'enemic	tolerància, cooperació, comprensió
secretisme i absència de control democràtic en la seguretat	transparència i participació
sobrepercepció de les amenaces	mesures de confiança
centrat en l'àmbit militar	multidimensional
seguretat nacional	seguretat compartida, en comú
exclusiu	inclusiu
domini de l'àmbit nacional sobre el multinacional	domini de l'àmbit multinacional
potenciació d'organismes regionals	
cultura de la violència i de la força	cultura de pau
estatalisme	multiplicitat d'actors
blocs militars	organitzacions de seguretat

L'Informe de la Comissió de Gestió dels Afers Públics Mundials (Comisión de Gestión de los Asuntos Públicos Mundiales, 1995: 84-85) és també clar en especificar que els principis de la seguretat per a una nova era han d'estar basats en la prevenció de conflictes, el desarmament i el control de tot el cicle militar (despeses, comerç i producció d'armament), i que es resumeix en aquestes sis normes:

- Totes les persones, així com tot els estats, tenen el dret a una existència segura i tots els estats tenen l'obligació de protegir aquest dret.

- L'objectiu principal d'una política de seguretat mundial hauria de ser evitar els conflictes i les guerres, i conservar la integritat del medi ambient i dels sistemes que permeten la vida en el planeta eliminant les condicions econòmiques, socials, mediambientals, polítiques i militars que plantegen amenaces per a la seguretat de la gent i del planeta i anticipar-se i conduir les crisis abans que degeneren en conflictes armats.

- La força militar no és un instrument polític legítim, excepte en els casos de defensa pròpia o sota els auspicis de les Nacions Unides.

- El desenvolupament de la capacitat militar, més enllà de la necessària per a la defensa nacional i el suport a les accions de les Nacions Unides, és una amenaça potencial a la seguretat dels pobles.

- Les armes de destrucció massiva no són instruments legítims de la defensa nacional.

- La producció i el comerç d'armes haurien d'estar controlats per la comunitat internacional.

Evidentment, el nou paradigma de la seguretat no és encara una realitat, sinó únicament una tendència de canvi que es va consolidant amb grans vaivens i dificultats. Les resistències al canvi són enormes, tant des de sectors polítics com econòmics i militars, però tot sembla indicar que serà difícil tornar arrere en termes genèrics. S'ha de tenir en compte, a més a més, que per a passar d'un concepte fonamentalment nacional a un altre compartit, en el qual la seguretat de cada país queda vinculada a la seguretat dels altres, porta implícits canvis profunds en les estructures i els valors vinculats amb la seguretat, i per molt greu que ens sàpia, aqueixos canvis són sempre complexos i lents.

Aquesta nova mirada sobre el que ha de ser la seguretat ha de considerar seriosament i de forma realista alguns dels fets que caracteritzen el món d'avui, i que influeixen (i a vegades obstaculitzen) el disseny de les polítiques de seguretat, i que el SIPRI resumeix en el següents aspectes (Rotfeld, 1997: 1-8):

- La multiplicació dels estats (s'ha multiplicat en els últims cinquanta anys)

- La diversitat dels valors que guien les societats.

- La major col·laboració entre les grans potències.

- La democràcia i el mercat (paraules màgiques del discurs nord-americà) s'han convertit en aspiracions universals.

- El domini militar dels Estats Units.

- L'augment de les crisis humanitàries a causa de la fragmentació violenta dels estats multiètnics.

- L'augment del crim organitzat i del terrorisme.

- L'augment de la població mundial.

- El creixent augment dels factors interns com a detonants de conflictes.

- La perduració d'inèrcies del passat quant a percepcions, normes i valors polítics i militars.

- El poder encara existent del complex militar-industrial.

La seguretat, com ja hem dit, ja no es pot plantejar en termes exclusivament nacionals, sinó des d'una òptica regional o internacional. Moltes de les violències que apreciem en el món contemporani, com ara el terrorisme, el narcotràfic, els enfrontaments racials i religiosos, les lluites entre bandes o màfies, o la mateixa contaminació, per posar uns exemples, no respecten fronteres ni identitats geogràfiques, per la qual cosa s'han de combatre a partir de la cooperació entre diversos estats o directament des d'organismes regionals o internacionals. Hem de viure, en tot cas, amb la paradoxa aparent que, d'una banda, tant l'activitat com els desafiaments humans transcendeixen les fronteres, però, d'una altra banda, i en la vida política, el nacionalisme i l'etnonacionalisme han resorgit amb una força intransigent. La tensió per la difícil convivència entre l'àmbit global i el local o pròxim disminuirà segurament el dia en què aconseguim un pacte social d'àmbit planetari, un autèntic compromís global per a reduir les tremendes diferències i desigualtats existents entre els éssers humans, i que és la vertadera causa de la inseguretat planetària. És profundament amoral, a més d'estúpid, dedicar xifres astronòmiques per a alimentar les maquinàries de guerra, mentre es fa tan poc per a superar les megaxifres de la inseguretat que oferim a continuació.

FONT D'INSEGURETAT	Dimensió
Renda	1.300 milions de persones del Tercer Món viuen en la pobresa; 600 milions d'aquests viuen en extrema pobresa. Als països industrialitzats, 200 milions viuen per davall del llindar de la pobresa.
Aigua potable	1.300 milions de persones del Tercer Món no tenen accés a l'aigua potable.
Educació	900 milions d'adults són analfabets.
Treball	820 milions d'adults estan sense ocupació o subocupats.
Alimentació	800 milions de persones del Tercer Món tenen alimentació inadequada; 500 milions pateixen malnutrició, dels quals 175 milions són menors de 5 anys.
Habitatge	500 milions d'habitants urbans (d'un total de 2.400 milions) viuen al carrer o en cases inadequades; 100 milions són «xiquets del carrer».
Mortalitat	De 15 a 20 milions de persones moren cada any a causa de la fam i de malalties agreujades per la malnutrició; 10 milions moren anualment a causa de viure en ciutats densament poblades, amb habitatges deficients, amb aigua no potable i de pobra salubritat.

Font: (Renner, 1996: 81)

Una dificultat afegida, però superable a mitjà termini, és que les institucions internacionals encarregades de la seguretat, com ara l'ONU, l'OSCE o l'OTAN, no aconsegueixen adequar-se als canvis que experimenta el món, per la qual cosa el marc institucional de seguretat a nivell planetari no està en condicions d'afrontar la inflació d'instabilitat que caracteritza aquest final de mil·lenni i de facilitar la creació de procediments eficients de prevenció i administració dels riscos que afecten a la col·lectivitat humana. Fixar el nou paradigma sobre bases sòlides no serà, per tant, una tasca fàcil, perquè a la llum dels nous problemes en evolució hi ha una demanda creixent de major predicibilitat, confiabilitat i responsabilitat de les polítiques en un sistema complex governat per interessos cada vegada més divergents, i dividit per una creixent competència econòmica. En aquest medi, cada vegada més indisciplinat, l'administració col·lectiva dels diferents règims podria tornar-se molt més difícil (Simai, 1995: 411).

Es pot esperar, per això, que almenys durant una dècada, la transició cap als nous enfocaments de la seguretat estiga basada en les decisions que vagen prenent els Estats de forma unilateral, juntament amb alguns avanços a nivell d'institucions regionals, i una mica menys procedent dels organismes internacionals, especialment de Nacions Unides, la reforma de la qual en profunditat no sembla possible a curt termini.¹

Un segon risc, ja perceptible en aquests moments atès el tenor del paper que tenen els Estats Units al món, és que els principis igualitaris, pluralistes i democràtics derivats de la «seguretat compartida» (tot el que faça cada part ha de produir seguretat i donar confiança a la resta de les parts) es transformen en una espècie de «seguretat cooperativa jeràrquica», en la qual el soci amb més accions (poder militar) impose universalment els seus criteris amb el vistiplau i la legitimació del Consell de Seguretat i d'altres organismes regionals. En el fons d'aquest nou plantejament sobre la seguretat rau una realitat fonamental i fàcilment compartible: la seguretat no pot ser un concepte abstracte segregat per les anomenades «raons d'Estat», una mitologia que encobrisca interessos partidistes o una fórmula que permeta la perpetuació d'uns cossos professionals; la seguretat té a veure amb la gent, amb les persones, amb els pobles, i per això ha sorgit amb força i legitimitat aqueix nou concepte de «seguretat humana»,² perquè del que es tracta és de trobar maneres, formulacions, pràctiques polítiques, compromisos, mecanismes i organismes que permeten a les persones sentir-se més segures, això és, amb menys temor del present i més esperança respecte al futur, al nostre i al de les futures generacions.

És imprescindible, per això, interrogar-nos sobre què és el que realment ens preocupa i ens inquieta o amenaça a les persones, perquè de les respostes a aqueixa pregunta eixiran les claus, els elements essencials d'una correcta política de seguretat. A Amèrica Central, a Espanya, i a qualsevol lloc del planeta, hi ha coses que ens preocupen per igual, i que per

¹ El 14 de juliol de 1997, el secretari general de les Nacions Unides va presentar l'informe *Renovación de las Naciones Unidas: un programa de reforma* (A/51/950), de 102 pàgines, que culmina el procés de consultes iniciat tres anys abans per a reformar aquest organisme. Tot i que conté algunes propostes interessants per a racionalitzar despeses i millorar l'estructura interna, no aborda les autèntiques qüestions que permetrien democratitzar aquest organisme i posar-lo a l'altura dels desafiaments del present.

² El concepte de «seguretat humana» s'utilitzava en àmbits d'investigació sobre la pau des de mitjans de la dècada dels vuitanta, però no va adquirir carta de naturalesa i divulgació internacional fins que el PNUD el va recollir, en 1994, com a idea central del seu *Informe sobre el Desenvolupament Humà*.

tant constitueixen elements universals de seguretat: ens preocupa la falta de treball, la deterioració del medi ambient, la massificació de les ciutats, la violència juvenil, el narcotràfic, la precarietat democràtica, l'escassa participació en la presa de decisions polítiques, el racisme, la corrupció, la propagació de certes malalties, les dificultats per a accedir a una educació suficient i de qualitat, la falta de llibertats per a expressar-nos com a cultures..., i un llarguíssim etcètera que no tenen cap solució mitjançant els instruments militars clàssics, sinó únicament a través de mesures polítiques, socials, culturals i econòmiques, totes de llarg abast. I tot i que és veritat que la institució militar pot col·laborar en alguna d'aquestes tasques de forma conjuntural, és una responsabilitat que atany fonamentalment als organismes civils de l'Estat. La redefinició de la seguretat, per tant, en cap cas ha de passar per ampliar el camp d'actuació de les Forces Armades, sinó per enfortir les capacitats dels organismes civils per a actuar sobre les arrels dels problemes.

La bona política de seguretat, diguem-ho clarament, és aquella que posa l'èmfasi en la recerca de solucions per a aquests problemes, que ho fa amb decisió i energia, i buscant la màxima participació de la gent, que és en definitiva a qui va adreçada aquesta política de seguretat.

En aquesta etapa de transició en què ens trobem actualment quant a reformulació de la seguretat, fins i tot les forces armades poden tenir un rol fonamental decisiu en la construcció de la seguretat humana i en el desenvolupament d'una cultura de pau, sempre que entenguin i accepten unes poques premisses.

No es pot parlar de seguretat, ni de legitimitat de les Forces Armades si no hi ha una fermesa clara i un compromís rotund per posar fi a aquelles situacions d'impunitat, en les quals puguen intervenir alguns individus que actuen pel seu compte i que són membres dels cossos de seguretat de l'Estat, i que a pesar de ser minoria, acaben deslegitimant el conjunt de l'Estat i dificulten enormement la seua democratització i pacificació, atès que hi ha un nexa evident entre la impunitat d'aquests individus i l'extensió de la violència comuna i la delinqüència. Per a eixir d'aquest cercle viciós és imprescindible enfortir els sistemes jurídics i els aparells judicials.

La segona premissa és la d'entendre que la seguretat i la cultura de pau es desenvolupa i enforteix a mesura que decidim tractar correctament i de forma directa les causes que originen la violència, la disensió i els conflictes, i en la mesura que construïm ponts entre els grups humans que avui estan enfrontats. La seguretat és una quimera si no porta implícita la recerca de les arrels d'aqueixa violència, i és per això que el tractament d'aqueixes arrels ha de conformar una bona part dels temes substantius de qualsevol acord de pau. Anar al fons d'aquestes qüestions polítiques, econòmiques, socials i culturals, és el que realment ens donarà pau i seguretat, i això comporta ocupar-se, entre altres coses, de l'abisme entre els països o societats riques i pobres, de possibilitar que la legió de milions de pobres que hi ha en tots els continents puguen escapar del cercle infernal de la pobresa aguda, de la desigual distribució de la terra, de l'augment de la població en algunes zones del planeta, de la incertesa de gran part de la joventut i de les migracions que han de realitzar forçosament milions de persones cada any.

Els conflictes que en els últims anys hem vist a Àfrica i a l'antiga Iugoslàvia ens recorden a més, la importància de tenir en compte els factors de tensió subjacents que provoquen o intensifiquen les fractures en les societats, i que moltes vegades romanen adormits durant dècades. Les desigualtats econòmiques i socials, tard o d'hora, passen factura.

Els nous plantejaments

Comentàvem també a l'inici que la prevenció ha de ser un dels pilars de la política de seguretat. Però la prevenció de conflictes no pot ser només un discurs bell o un recurs demagògic per a justificar la falta d'actuació política. La prevenció de conflictes significa, en primera instància, posar els mitjans humans, econòmics i tecnològics necessaris i suficients per a detectar i analitzar qualsevol tipus de conflicte en les seues primeres manifestacions; però també implica posar els mitjans polítics necessaris per a actuar amb rapidesa sobre aqueixos primers senyals d'alerta primerenca. La bona combinació entre «alerta primerenca» i «acció primerenca» és el que donarà plena validesa a la política preventiva. Hem d'estar atents a informacions, avisos, queixes i anàlisis d'organitzacions no governamentals i associacions de defensa dels drets humans, perquè d'aquestes poden sorgir moltes solucions o múltiples col·laboracions per a buscar-les. La bona prevenció és aquella en la qual intervé tota la societat, i no sols l'administració.

A Europa hem après molt de les mesures de creació de confiança, perquè són petits compromisos que, sumats, aconsegueixen trencar inèrcies del passat creadores de desconfiança, recel, rancúnia, por i enemistat. Com sabem, la transparència és la millor medicina preventiva i un bon antídoto de la creació de falses imatges d'enemic. La política de «portes obertes», no obstant, només assoleix el seu vertader objectiu quan va acompanyada d'una clara voluntat de situar el component militar de la seguretat en el just lloc que li correspon, és a dir, com un element subordinat als components polítics, econòmics, ecològics i culturals de la política de seguretat. Aquesta correcta ubicació de les polítiques de defensa és el que permet un acostament entre les Forces Armades i la societat, basat en la confiança mútua.

El disseny i la conducció de les polítiques de seguretat actuals i del futur, a diferència del passat, no poden ser espais reservats a un reduït nombre d'especialistes o gestors del secretisme. La política de seguretat, i de manera molt especial la part militar, ha de ser transparent, oberta i pública, ja que només d'aquesta manera podrà ser participativa i, amb això, democràtica.

En alguns països està portant-se a terme un important debat sobre l'abast de les reformes militars, sobre la possibilitat d'ampliar el nombre de països desmilitaritzats, o de crear un sistema regional de seguretat amb un component militar reduït, o fins i tot sense aquest. Aquestes són decisions que, per la seua transcendència, convé prendre amb convenciment ple per tal que no donen lloc al ressentiment. Però la seriositat de la reflexió i el debat no ha de ser sinònim de temor o por a la innovació. En el món hi ha una gran confusió sobre aquest tema, perquè tots saben que els esquemes del passat ja no serveixen, però pocs s'atreveixen a plantejar les alternatives fins a les últimes conseqüències. Busquem aqueixes noves vies, negociem decisions que ens beneficiaran a tots i mostrem que és possible avançar i donar resposta als desafiaments que ens presenta un món tan canviant.

Mentre dialoguem com construir aqueix escenari futur, això no obstant, podem implementar mesures que no hipotequen aqueix futur i, en canvi, facen minvar les percepcions d'inseguretat. Un element essencial generador de confiança és que les Forces Armades disposen d'un material i una doctrina exclusivament no ofensiva i no provocativa, per tal de reforçar el component polític de les polítiques de seguretat, buscant una

coherència i una proporcionalitat entre els objectius de política exterior i els instruments efectius de la política de defensa.

A Amèrica Central i alguns altres països s'han aconseguit ja metes importants quant a desmobilització i reducció dels aparells militars. Cal continuar treballant en aquesta direcció, amb l'objectiu que el nivell d'efectius militars de cada regió i de cada país no ultrapasse un nivell raonable. Hem d'aconseguir, també, que el nivell de despeses militars permeta alliberar recursos que després podran ser destinats a reforçar els components no militars de la seguretat que abans hem descrit.

No hi ha seguretat si no hi ha pau, i no hi ha pau si no hi ha consolidació democràtica i si no garantim el desenvolupament humà, entès aquest com el procés que permet ampliar les oportunitats de les persones i els pobles, promovent una distribució equitativa dels ingressos i dels recursos, sense agreujar la situació ecològica dels nostres països i sense hipotecar el futur de les pròximes generacions. Un desenvolupament democràtic i participatiu, orientat a la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques, i amb un respecte profund als drets humans de caràcter social, és la millor garantia per a disminuir el sofriment de molts éssers humans i eliminar gran part dels conflictes. Treballant i lluitant en aqueixa línia és com aconseguirem crear seguretat.

En aquesta concepció global i holística de la seguretat, que va molt més enllà d'allò estrictament militar, l'ecologia ha de jugar un rol cada vegada més important, perquè en l'actual estat de coses cada vegada augmenta més el seu pes com a factor d'inseguretat. L'esgotament i la deterioració dels sistemes naturals, la desertització, l'erosió del sòl, la desforestació i l'escassetat d'aigua són fenòmens que es tradueixen en una reducció del potencial d'augment en la producció d'aliments, i un empitjorament de la sanitat i l'habitabilitat humana, afectant directament la seguretat humana (Renner, 1997). El medi ambient ha sigut sempre causa de conflictes, i és molt possible que en el pròxim futur siga una de les principals causes de guerra, en multiplicar-se les lluites pel control de l'aigua, l'aire i la terra.

L'«ecoseguretat», per a ser efectiva, ha d'actuar en dues direccions: amb «mesures de protecció» que salvaguarden la qualitat del medi ambient dels problemes del vandalisme, la pol·lució o les activitats depredadores dels humans, i mitjançant «mesures d'utilització», això és, procurant que tota explotació de recursos es porte a terme des de bases sostenibles per a la naturalesa, evitant nivells d'explotació que impedisquen la recuperació del medi ambient.

Aquest nou enfocament de la seguretat ha de plasmar-se tant a nivell de decisions nacionals com a nivell regional. A Europa existeix ja una llarga tradició acadèmica, política i diplomàtica de debat sobre els canvis que s'han de realitzar sobre l'esquema de seguretat continental. El SIPRI, per exemple, porta anys fent propostes i reunint militars de tots els països per a concertar una nova política de seguretat. En un informe publicat en 1996 i realitzat per un grup de treball independent dedicat a estudiar la futura agenda de seguretat europea, les conclusions a què arriben aquests especialistes són suficientment significatives respecte a la percepció que cal portar a terme una nova política de seguretat, en la qual el rearmament i la militarització no tenen raó de ser.

La seguretat i la cultura de la pau

Hem dit anteriorment que la nova seguretat té molt a veure amb la cultura de la pau. Quan parlem de cultura de pau des de la UNESCO, ens estem referint als valors, actituds, comportaments i mitjans de vida basats en la no violència i en el respecte dels drets fonamentals, les llibertats de totes les persones, la comprensió intercultural, la tolerància, la solidaritat i la plena participació d'homes i dones. El nostre desafiament és veure com reemplacem la cultura de la violència i de la guerra per una cultura de diàleg. El nostre «arsenal» de combat està format per paraules, idees, projectes, voluntats i desitjos de participació, que ja és prou. La tasca que tenim ara per endavant és la d'organitzar aqueix magnífic potencial humà a favor de la pau i unir les complicitats de tots els sectors de la societat. En aquesta «conspiració cívica» per la pau, ningú ha de quedar exclòs ni ha d'automargar-se. És imprescindible que tots els sectors participen en aqueix diàleg cívic, compartint idees amb els moviments socials, amb els centres d'investigació per a la pau i el desarmament, amb les comunitats, etc. Al cap i a la fi, el que diferencia la seguretat humana de la seguretat militar tradicional és el seu afany per enfortir el teixit social i ambiental i millorar la governabilitat de les societats. L'enfortiment de la societat civil en l'interior dels països és una condició indispensable per a aconseguir noves formes de seguretat que beneficien les persones (Renner, 1997). D'aqueix diàleg cívic poden sorgir moltes propostes que ens ajuden a solucionar el greu problema de la violència social derivada de la pobresa i la marginació, que en els pròxims anys probablement constituirà el principal repte de la cultura de pau.

Evidentment, aquest canvi d'orientació de les polítiques de seguretat té un cost polític, humà i econòmic. Polític, perquè en alguns contextos obliga a actuar sense demora en aspectes complexos, com la reforma agrària, per exemple, i obliga a pensar en termes de seguretat regional. Té un cost humà, perquè obliga a reduir els exèrcits, a resoldre els problemes de la desmobilització i a reciclar part del personal militar en tasques no militars de la seguretat o en treballs que ja no tenen a veure amb la seguretat i la defensa. I econòmic, perquè tot procés de canvi té un cost, especialment en els períodes de transició. Per això, sorgeixen propostes per a reorientar les antigues inversions militars a polítiques preventives centrades a combatre la pobresa, evitar el trencament social o la degradació ambiental. En aquest sentit, els organismes internacionals haurien de plantejar la necessitat que l'ajuda oficial al desenvolupament prestara una atenció preferent al finançament d'aquest nou model de seguretat, a la desmobilització i a les iniciatives de cultura de pau.

El que plantejem, en definitiva, és reforçar la seguretat de cada país i de cada regió a través de compromisos polítics, socials, econòmics, ecològics i culturals, que configuren els espais essencials de la seguretat, i mitjançant polítiques de defensa que no impliquen en cap cas la militarització, ja siga de tipus econòmic o polític i sí, en canvi, que aqueixes polítiques de defensa siguen compatibles amb els processos de desarmament, i estiguen basades en la transparència i la confiança.

La nova agenda del desarmament

Afortunadament, les nombroses convulsions de l'últim mig segle no han implicat mai la utilització d'armes de destrucció massiva, encara que sí l'amenaça d'usar-les, i malgrat

que durant uns quants decennis ha estat molt present el risc derivat de l'acumulació d'un extraordinari estoc d'armes nuclears entre les dues superpotències militars. Fer-les servir hauria significat la fi de la nostra existència com a éssers humans i evidentment una derrota per a tots, perquè en la confrontació nuclear no hi ha espai per a la victòria.

Això no obstant, el món continua suportant aquests riscos, perquè els avanços en el desarmament nuclear no són suficients, transcorren amb una lentitud exasperant i han de vencer nombrosos obstacles de tipus polític. L'estoc nuclear era, a mitjan de 1997, de 36.000 caps nuclears, bastant inferior a les 69.490 que hi havia en 1986, però suficients per a destruir-nos absurdament unes quantes vegades. Un terç d'aquest potencial (uns 12.000 caps) pertanyen als Estats Units, 23.000 a Rússia, 450 a França, 400 a Xina i 260 al Regne Unit (Butlletin of the Atomic Scientists, 1997: 67). L'agenda pendent del desarmament, per tant, s'ha de continuar interessant per aquest tipus d'armament, que al cap i a la fi és el que té la capacitat de destruir-nos col·lectivament, com a espècie.

En els conflictes quotidians, però, el tipus d'armes utilitzades són les convencionals, i dins d'aquestes, la majoria són armes lleugeres. Costen molt menys que un avió modern de combat o una fragata llançamíssils, però és amb armes curtes, amb mines antipersonals i artefactes d'efectes indiscriminats com es mata un major nombre de persones en les guerres de finals de segle. Convé, per això, prestar una especial atenció a aquest tipus de productes, excessivament oblidats pels plantejaments clàssics de desarmament, perquè no estan subjectes a control públic, i perquè la seua presència influeix a més a més de forma clara en el desenvolupament dels conflictes i en l'etapa de postconflicte. El món tampoc s'està beneficiant del «dividend del desarmament», és a dir, de la reducció de les despeses militars i dels retalls dels exèrcits que està portant-se a terme en nombrosos països, i que en principi hauria de servir per apuntalar diversos aspectes del desarmament i la reconstrucció dels països que ixen d'un conflicte armat. Així les coses, la nova agenda del desarmament convencional, per tant, podem centrar-la en aquests tres aspectes:

1. El control i la transparència del comerç d'armes convencionals.
2. El control de les armes lleugeres.
3. La prohibició de les mines antipersonals.

En els últims anys s'ha produït un interessant fenomen, pel qual diferents tipus d'organitzacions (ONG, fundacions, organismes internacionals i universitats) s'alien per a batallar en objectius comuns i amb una estratègia flexible, que permet ajuntar forces per a cada una de les etapes. D'aquesta manera, s'ha consolidat un grup bastant estable d'organitzacions que estan presents en quasi tot el «continuum» del desarmament d'armament convencional, amb l'avantatge que el que s'ha après i aconseguit en cada fase és aprofitat per a les etapes posteriors. Aquest «continuum» està format avui dia per quatre grans objectius: la transparència del comerç d'armes, la millora del control del comerç a través dels codis de conducta, la prohibició de les mines antipersonals i el control de les armes lleugeres, als quals podrien afegir-se uns altres aspectes que són igualment objecte de campanyes, com ara l'extensió del Registre d'Armes Convencionals de Nacions Unides. Tot i que el problema de la proliferació d'armes lleugeres (o petites) ja havia sigut analitzat als anys vuitanta per alguns estudiosos, és al gener de 1995 quan adquireix una dimensió internacional per convertir-se en objecte d'atenció del secretari general de l'ONU, quan en el document «Suplement a l'Agenda de Pau», i referint-se al microdesarmament que ha de

realitzar-se als països que ixen d'un conflicte, Boutros-Ghali cridava l'atenció sobre els problemes derivats de la proliferació d'armes lleugeres, incloses les mines antipersona. L'experiència acumulada per l'ONU en algunes operacions de manteniment de la pau aconsellava prestar major atenció al procés de desarmament de les dites operacions, no sempre fàcil i a vegades tasca impossible. Poc abans, l'Assemblea General de l'ONU de 1991 havia aprovat una resolució relativa al comerç il·lícit d'aquestes armes. Al novembre de 1995, l'Assemblea General va demanar també al secretari general que establira un grup d'experts per tal que redactaren un informe sobre aquest tema. Aquest estudi va ser presentat al agost de 1997 i entre altres coses recomana organitzar una conferència internacional per a lluitar contra el tràfic d'armes petites, destruir els arsenals que sobren i adoptar moratòries regionals.

Per armes lleugeres s'entén normalment tot tipus d'armes convencionals que poden ser transportades per una persona o per un vehicle lleuger, i es poden subdividir en «armes petites» (pistoles i revòlvers, rifles i carrabines, armes semiautomàtiques, rifles d'assalt, etc., i munició per a armament) i «armes lleugeres» (llançagranades, granades de mà, morters de menys de 82 mm, determinats míssils contracarro i míssils terra-aire, mines antipersona, etc.). En les armes lleugeres poden incloure's també el material policial i repressiu, el comerç del qual s'ha mostrat molt actiu en els últims anys. Estem parlant, per tant, de 500 milions d'armes de foc, a les quals s'han d'afegir els milions d'armes que estan en mans dels cossos policials i de seguretat.

En 1995 la consciència sobre el problema d'aquestes armes era ja notable, i els centres dedicats al seu estudi nombrosos. Van començar a sorgir propostes d'acció a partir de l'excel·lent material elaborat per diversos centres, i s'inicia la primera tasca de coordinació, sota la responsabilitat del British-American Security Information Center (BASIC), que havia format una xarxa amb 250 acadèmics, analistes i investigadors sobre aquest tema. Ja en 1998, fa unes setmanes, s'ha format un grup d'entitats liderats per Amnistia Internacional, BASIC, Christian Aid, International Alert, Oxfam (Gran Bretanya), Pax Christi (Bèlgica) i Safeworld, que reben el suport de centenars d'altres organitzacions de tot el món, disposades a treballar per als mateixos objectius, és a saber: controlar les transferències legals d'aquestes armes, prevenir-ne el tràfic il·lícit, incrementar la transparència d'aquest comerç, retirar el major nombre possible d'aquestes armes als països en conflicte, fer disminuir la demanda d'aquests materials i crear normes de no-possessió. El propòsit final d'aquesta campanya internacional és, doncs, prevenir la proliferació i l'ús il·legal de les armes petites, amb vista a promoure un entorn en el qual es pugui aconseguir una pau duradora, el desenvolupament, la seguretat humana i el respecte dels drets humans.

Com en la de les mines, la campanya de les armes lleugeres necessitarà en els pròxims anys de molt de suport i complicitat per a aconseguir èxits semblants als de la campanya contra les mines. És encoratjador, en aquest sentit, que les Nacions Unides hagen apostat amb claredat per a treballar sobre aquest tema a través del seu Departament de Desarmament, que governs com els de Noruega, Suïssa o Canadà estiguen prestant suport a les ONG que impulsen la campanya i que promoguen reunions i publicacions, i que 30 països s'hagen reunit ja a Oslo, el passat mes d'abril, per a establir una primera agenda internacional sobre la qüestió, que inclou compromisos per a reforçar el control, la transparència i l'intercanvi d'informació sobre el tema, que afecta profundament els països que han eixit d'una guerra i que es troben amb una societat farcida d'armes i sense control.

Està en ple funcionament, per tant, una campanya que serà llarga i dura, que segurament farà parlar molt i que necessitarà la complicitat i participació de les ONG espanyoles, dels mitjans de comunicació i dels parlaments, per anar-hi tots plegats, a pas lleuger i per les armes lleugeres.

BIBLIOGRAFIA

- BULLETIN OF THE ATOMIC SCIENTISTS (1997): *Butlletín of the Atomic Scientists*, novembre/desembre.
- COMISIÓN DE GESTIÓN DE LOS ASUNTOS PÚBLICOS MUNDIALES (1995): *Nuestra comunidad global*, Madrid, Alianza.
- RENNER, M. (1996): *Fighting for Survival*, New York, W.W. Norton & Co.
- (1997): «La transformación de la seguridad» *La situación del mundo 1997*, Barcelona, Wordwatch/CIP/Icaria.
- ROTFELD, A. D. (1997): *SIPRI Year Book 1997*, Oxford, Oxford University Press.
- SIMAI, M. (1995): «Las Naciones Unidas en camino hacia el próximo siglo», en SEARA, M. (ed.): *Las Naciones Unidas a los cincuenta años*, Fondo de Cultura Económica.